

[2–2021]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

Obsah | Contents

Editorial – Alterity, Enmification, Orientalism and Other Issues	177
1. Studie a eseje Studies and Essays	
PETR ANDREAS – Není stále jasné, co jsou to protisocialistické síly. Resovětizace KSČ a jejího diskurzu o nepříteli v období československé krize <i>It is still not clear what the anti-socialist forces are. Re-Sovietization of the Communist Party of Czechoslovakia and its discourse on the enemy during the Czechoslovak crisis</i>	183
DAVOR PAVIČIČ – A Story Told Twice: Beda Dudík Accompanying Francis Joseph to the Opening of the Suez Canal (1869) <i>Dvakrát vyprávěný příběh: Beda Dudík doprovází Františka Josefa na otevření Suezského průplavu (1869)</i>	225
TOMÁŠ MALÝ – Rituály středověku a raného novověku v recentní české a polské historiografii <i>Medieval and Early Modern Rituals in Recent Czech and Polish Historiography</i>	245
JAN HORSKÝ – Discussing the ‘Grandmother Hypothesis’ <i>Diskuse o „hypotéze babiček“</i>	281
2. Diskuse a rozepře Discussions and Disputes	
STANISLAV KOKOŠKA – Jak to bylo s tábory pro takzvané darebáky, povaleče a cikány aneb odpověď na kritiku Pavla Balouna a Jaromíra Mrňky <i>The History of the Camps for so-called Scoundrels, Layabouts, and Gypsies, or a reaction to the critique by Pavel Baloun and Jaromír Mrňka</i>	311
ZHANG ZUOCHENG – West vis-à-vis East. Tradition, Question and Practice in Chinese Historiography <i>Západ versus Východ. Tradice, výzkumné otázky a praxe čínské historiografie</i>	333

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

GABRIELA DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ – <i>Človek vo vojne. Stratégie prežitia a sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na Slovensku</i> (Jiří Hutečka)	351
VOJTĚCH KESSLER, JOSEF ŠRÁMEK (edd.) – <i>Tváře války: Velká válka 1914–1918 očima českých účastníků</i> (Martin Jemelka)	357
LENKA J. BUDILOVÁ – <i>Od krevní msty k postsocialismu. Vývoj antropologického zájmu o Balkán</i> (Jan Horský)	361
ZBYNĚK ZEMAN, RAINER KARLSCH – <i>Na uranu záležití. Středoevropský uran v mezinárodní politice 1900–1960</i> (Matěj Bílý)	370
JANA NDIAYE BERÁNKOVÁ, MICHAEL HAUSER, NICK NESBITT (edd.) – <i>Revolutions for the Future: May '68 and the Prague Spring</i> (Luboš Studený)	376
Editorial Note	385
Upozornění redakce	388

JAK TO BYLO S TÁBORY PRO TAKZVANÉ DAREBÁKY, POVALEČE A CIKÁNY ANEB ODPOVĚĎ NA KRITIKU PAVLA BALOUNA A JAROMÍRA MRŇKY

Stanislav Kokoška

The History of the Camps for so-called Scoundrels, Layabouts, and Gypsies, or a reaction to the critique by Pavel Baloun and Jaromír Mrňka

The text is a response to a study by Pavel Baloun and Jaromír Mrňka titled 'Camps for Scoundrels, Layabouts, and Gypsies.' Contribution to Research into the Policy and Practice of Criminalisation of 'Work-Shy' Population During the Second Czechoslovak Republic and the Protectorate (1938 to 1942), published in the History – Theory – Criticism journal. Its notable part consisted of a series of polemical comments on the works of other historians, presented from the position of so-called engaged historiography. The author reacts primarily to two essential criticizing observations by P. Baloun and J. Mrňka: Why he does not consider the establishment of labour camps in October 1938 as a manifestation of the fascist ideology of the Czech political elites. And how he allegedly wrongly claimed that in the summer of 1942, the Nazi racial approach to the Roma population had already been fully enforced, compared to the previous period. For this purpose, he situates both reproaches in the broader factual context which has led to his interpretations. At the same time, he comments on the discursive practices of both authors, which are presented as an effort to open a new debate on the Romani and Sinti genocide in the period under study. Thus, in this context, he notes that their approach to the history of the disciplinary labour camps and the so-called assembly centres is strongly ethnocentric.

Keywords: pracovní útvary, kárné pracovní tábory, pronásledování žebroty, genocida romského etnika, etnocentrismus

Stanislav Kokoška is a researcher in the Institute of Contemporary History at the Academy of Sciences of the Czech Republic (ÚSD AV ČR) and in the Institute for the Study of Totalitarian Regimes (ÚSTR), Czech Republic, stanislav.kokoska@ustrcr.cz

V čísle 2/2020 časopisu *Dějiny – teorie – kritika* byla publikována studie Pavla Balouna a Jaromíra Mrňky *Tábory pro darebáky, povaleče a cikány*, která se podle podtitulu chtěla zaměřit na perzekuci nepohodlných složek obyvatelstva v letech 1938–1942.¹ Nejednalo se o zcela nový text, protože článek s prakticky stejným názvem nabídli již o rok dříve časopisu *Paměť a dějiny*. Jenže, jak už se to někdy stává, odborní garanti, z nichž jedním jsem byl já, doporučili jeho přepracování, a to rovněž pro poněkud útočnější argumentační styl. Autoři tuto možnost nevyužili, svoji studii sice přepracovali a významně ji rozšířili zejména o období od konce 19. století do roku 1938, ale nakonec se jí rozhodli publikovat v časopise *Dějiny – teorie – kritika*. Zde mi pak, na rozdíl od původního rukopisu, věnovali hned tři kritické výhrady.² Čtenáře přitom mystifikovali již první větou, ve které tvrdí, že orientace české historické vědy na výročí dala vzniknout dvěma textům: mému článku „Od řešení nezaměstnanosti k internaci“³ a studii Jiřího Plachého,⁴ která se věnovala vzniku prvního internačního tábora na území Podkarpatské Rusi v době, kdy stále ještě byla součástí Česko-Slovenska. V mém případě je snadno zjištělné, že bez ohledu na výročí šlo o přípravný text pro monografii k dějinám průmyslového dělnictva v letech 1938–1948.⁵ V případě Jiřího Plachého je tento argument ještě absurdnější, protože jeho studie vyšla tiskem již v roce 2018. Ve skutečnosti to byl jejich článek, původně určený pro časopis

- 1 PAVEL BALOUN, JAROMÍR MRŇKA, „*Tábory pro darebáky, povaleče a cikány*“. *Příspěvek k výzkumu politiky a praxe kriminalizace „práce se štítícího“ obyvatelstva za druhé republiky a protektorátu (1938–1942)*, *Dějiny – teorie – kritika* 17/2020, č. 2, s. 191–221.
- 2 V původní verzi rukopisu pouze konstatovali, že v jedné přehledové studii používám dobové právní dokumenty k tomu, abych definoval okruh osob, které byly vězněny v kárných pracovních táborech, sběrných táborech a tzv. cikánských táborech. Na tomto faktu jsem neshledal nic podivného, protože takto postupovali i P. Baloun a J. Mrňka.
- 3 STANISLAV KOKOŠKA, *Od řešení nezaměstnanosti k internaci. Vznik kárných pracovních táborů v Protektorátu Čechy a Morava*, *Paměť a dějiny* 13/2019, č. 1, s. 16–25.
- 4 JIŘÍ PLACHÝ, *V zájmu klidu a veřejného pořádku. Ke vzniku prvního koncentračního tábora na území Československa*, *Paměť a dějiny* 12/2018, č. 12, s. 49–54.
- 5 DUŠAN JANÁK, STANISLAV KOKOŠKA A KOL., *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948*, Praha 2019, s. 33, pozn. č. 11.

Paměť a dějiny, který začínal následujícím prohlášením: „Počátkem letošního března uběhne 80 let od schválení nařízení o kárných pracovních táborech.“⁶

Podsunutí vlastního záměru jiným autorům lze určitě označit za originální zahájení polemiky, jejíž pomocí se Pavel Baloun a Jaromír Mrňka pokoušejí dokázat, že klíčovou roli při vzniku vládního nařízení č. 72/1939 Sb. o kárných pracovních táborech hrála snaha o tzv. řešení cikánské otázky. Za normální situace, pokud by se jednalo o běžnou odbornou diskusi, by takto položená otázka mohla být užitečná. Autoři se však rozhodli vydat cestou používání auto- a heterostereotypů, jejichž pomocí se snaží prosadit své závěry. Klasickou ukázkou představuje kritika dosavadních výzkumů za to, že se „opíraly primárně o prameny právní povahy, případně dále využívaly dokumenty státního aparátu“.⁷ Na jiném místě pak ale sami přiznávají, že ve své studii vycházejí z archivních pramenů státní správy a dobových periodik.⁸ Do stejné kategorie ale patří např. i kaceřování Jiřího Plachého za to, že v souvislosti s kárnými pracovními tábory použil jistě nevhodný termín sociální segregace. Tento pojem se totiž v rámci soudobých urbánních studií používá k popisu vytváření tzv. vyloučených lokalit, nikoli přímo ke zbavování osobní svobody. Podle Pavla Balouna a Jaromíra Mrňky však toto slovní spojení plní podobnou funkci jako termín hospodářský antisemitismus: „Oba totiž mají podtrhnout nerasistický charakter českého antisemitismu a anticikanismu.“⁹ Váhám, zda tuto jejich kritickou poznámku mám zařadit do kategorie předsudečného čtení, anebo ji považovat za důsledek etnocentrického pohledu na dějiny kárných pracovních táborů, v němž je tato represivní instituce vnímána prakticky jenom jako místo utrpení Romů.

Hned v úvodu jsem považoval za důležité ukázat, jakým způsobem se Pavel Baloun a Jaromír Mrňka pokoušejí vyvolat novou debatu o genocidě Romů a Sintů. Mělo by být hned na začátku jasné, že reaguji s největším sebezapřením, a hlavně jiným způsobem, než kdyby položili pouhou výzkumnou otázku. V následujícím textu, při těchto limitech, se budu snažit především věcně zodpovědět dvě zbývající „kritické“ připomínky, které tito autoři vznesli na moji adresu: Proč nepovažují zřízení pracovních útvarů v říjnu 1938 za projev fašizující ideologie

6 Archiv autora, PAVEL BALOUN, JAROMÍR MRŇKA, „*Tábory pro darebáky, povaleče a cikány*“. *Politika a praxe perzekuce „práce se štítícího“ obyvatelstva v letech 1938–1942*, rkp., 11 s.

7 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 193.

8 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 195; připojené vysvětlení, že tyto prameny nebyly dosud zohledněny nebo dostatečně interpretačně vytěženy, má v rámci historického výzkumu charakter banality.

9 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 194.

českých politických elit. A jak jsem se prohřešil tvrzením, že se v létě 1942 oproti předchozímu období již plně prosadil rasový přístup k romskému obyvatelstvu.

Pracovní útvary: prostředek řešení nezaměstnanosti, anebo vykročení k fašizaci?

První výtky se týká již zmíněné studie v časopise *Paměť a dějiny*, jejíž text před vydáním oponoval Jaromír Mrňka. Je přitom zcela nová a reaguje na moje konstatování, že se již 7. října 1938 druhá vláda generála Syrového rozhodla řešit pomocí pracovních útvarů otázku nezaměstnanosti. Podle autorů jde však o interpretaci, která zdánlivě logickým krokem, tedy řešením hospodářské situace okleštěného státního útvaru, „zakrývá význam tehdejší fašizující ideologie politických elit, které své politické kroky představovaly právě jako nevyhnutelné pro obranu a zachování českého národa“.¹⁰ Autoři evidentně předjímají další vývoj, když situaci v první dekádě října 1938 a počáteční kroky nového úřednického kabinetu, který jmenoval ještě odstupující prezident Edvard Beneš, spojují s postupnou fašizací druhé republiky. I když se jednalo pouze o překlenovací vládu, nemůže být pochyb, že se v této době těšila důvěře zejména v demokratické části české veřejnosti. Mocenský boj zahájila agrární strana teprve 16. října 1938 článkem *Blíž k odkazu Švehlovu!*,¹¹ který vyšel v deníku *Venkov*, a ještě s větším časovým odstupem začaly být zveřejňovány základní texty, které požadovaly radikální změnu společenského systému: především program Brázdy *Jak vybudovat druhou republiku* (9. listopadu 1938), programové prohlášení Strany národní jednoty (17. listopadu 1938) a *Ideový řád* Mladé národní jednoty (24. prosince 1938). Rozhodování o zřízení pracovních útvarů tedy ještě probíhalo v původní politické a mocenské konstelaci, mj. i proto, že „fašizující ideologie politických elit“, kterou argumentují autoři, nebyla ještě v dostatečné míře konstituována.

Pavel Baloun a Jaromír Mrňka se snaží svoji argumentaci podpořit tvrzením, že vláda generála Syrového přijala 11. října 1938 vládní nařízení o pracovních útvarech v důsledku „migrační paniky“, kterou se v podání Tary Zahry a hlavně Zygmunta Baumana vysvětluje, proč v dnešní době dochází k odmítání uprchlíků z arabských zemí. Autoři se na obě autority odvolávají a tento jejich termín pak mechanicky přenáší na situaci Československa v druhé polovině 30. let minulého století; aniž by ovšem vysvětlili, v čem by měl být inovativnější vůči

10 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 203.

11 JAN RATAJ, *Krise českého politického myšlení za druhé republiky*, in: *Z druhé republiky*, (edd.) Jan Rataj, Antonín Klimek, Zlatica Zudová-Lešková, Praha 1993, sv. 1, s. 16.

dosavadním výkladům, které v případě uprchlíků nečeské národnosti operují tradičním antiněmectvím, posilujícím antisemitismem, anebo v případě romského etnika také již tradiční anticikánskou politikou. Každopádně v jejich výkladové konstrukci se jedná o odrazový můstek k tomu, aby mohli tvrdit, že zřízení pracovních útvarů souviselo právě s tímto fenoménem, protože „představitelé státu a státní správy stejně jako novináři kladli přibývající počty uprchlíků z obsazovaného pohraničí do souvislosti s nárůstem nezaměstnanosti“.¹²

Na zasedání vlády 9. října 1938 se však nezaměstnanost řešila pouze obecně, jako už existující strukturální jev, spolu s tím, že k jejímu dalšímu nárůstu dojde i v důsledku demobilizace československé branné moci.¹³ Bylo to logické, protože více než milionovou armádu bylo třeba snížit na mírový stav 200 tisíc mužů. V tomto duchu, bez konkrétní zmínky o uprchlících, pak také komentoval vládní nařízení o pracovních útvarech třeba deník *Národní osvobození*: „Pro přechodnou dobu je nutno přikročiti, a to ihned, ke zřízení zvláštních pracovních sborů, do nichž by mohli býti zařazeni nezaměstnaní, zvláště pak ti, kteří se vracejí z činné služby vojenské a nemohou nalézt práce.“¹⁴

Předchozí mobilizaci se rovněž věnovalo vládní nařízení z 12. prosince 1938 o ochraně pracovních poměrů zaměstnanců, kteří mají nastoupit vojenskou prezenční službu. Jednalo se o důsledky tehdejších forem prekarizované práce: výcvikový rok 1938 byl kvůli mobilizaci zrušen, nicméně podle běžných zvyklostí byly některým brancům, kteří původně měli nastupovat do armády, již vypovězeny pracovní smlouvy. „Tak se stalo,“ uvádí k tomu s rámcovým početním odhadem dobový právní komentář, „že několik tisíc mladých lidí bylo zbaveno zaměstnání.“¹⁵ A konečně, přijetí mnichovské dohody současně znamenalo i konec konjunktury, která byla vyvolána armádními zakázkami.¹⁶ Tento problém

12 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 203; autoři odkazují na celou kapitolu Hospodářské a sociální poměry druhé republiky z monografie JAN GEBHART, JAN KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939*, Praha–Litomyšl 2004, s. 163–179, která ale neobsahuje takto zjednodušené tvrzení. K pracovním útvarům se v ní konstatuje jenom tolik, že se jednalo o „další opatření k regulaci zaměstnanosti v dobách krize“ (s. 178).

13 *Průmyslové dělnictvo 1938–1948. Edice dokumentů*, (edd.) STANISLAV KOKOŠKA, LUBOMÍR HLAVIENKA A KOL., Praha–Opava 2019, dok. č. 1, s. 9–10.

14 *Zřizujeme pracovní útvary. Pro opatření práce všem*, *Národní osvobození* 15/1938, č. 240 (12. 10.), s. 1.

15 *Sbírka předpisů vydávaných ku přebudování státu*, Praha 1939, s. 420.

16 V roce 1938 přímé finanční náklady na armádu tvořily 7286 milionů korun, což představovalo 54,2 % státního rozpočtu, resp. 11,4 % národního důchodu (viz JAN PAVEL, *Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918–1938*, Praha 2004, s. 35). Podle údajů, které retrospektivně zveřejnil při přípravě rozpočtu na rok 1946 ministr Vavro Šrobár, náklady

postihl nejenom stavebnictví (budování opevnění), které navíc již tradičně od podzimu do jara trpělo sezonní nezaměstnaností, ale i strojírenský průmysl. Zde se praktikovalo jak dočasné „vysazování z práce“, tak řízené propouštění. Například v brněnské Zbrojovce měli smolnou kartu všichni ti, kteří byli přijati po 1. září 1938, a pak také ženy, které nastoupily do práce v letech 1936–1938. I tento výběr, který pak postupoval do dalších dělnických kategorií,¹⁷ jasně ukazuje, že také československý zbrojní průmysl se za cenu snižování stavu zaměstnanců musel vyrovnávat s přechodem do tzv. mírových poměrů.

To samozřejmě současně neznamená, že by se vláda a tisk nevěnovaly uprchlíkům. Tato agenda se však v této době nesla především ve směru poskytování základní sociální péče. Teorie o migrační panice může sice vypadat líbivě, nicméně růst nezaměstnanosti měl mnohem hlubší příčiny, než aby bylo možné tvrdit (smysl použití tohoto soudobého termínu je mi v podání P. Balouna a J. Mrňky nejasný), že vláda generála Syrového podlehla mediálnímu klamu, anebo jej naopak účelově využila. Praktický problém pro posuzování míry skutečné nezaměstnanosti přitom představuje fakt, že ani v předmnichovské republice neexistovala vyhovující evidence lidí, kteří zůstali bez práce.¹⁸ Razantně se tak vždy rozcházely údaje, které shromáždily zprostředkovatelny práce a sociální pojišťovny. Jednalo se o všeobecně známou okolnost, kterou proto řešil 9. února 1939 na úvodním zasedání Státní hospodářské rady František Hodáč: oficiální údaje sice hovořily o počtu 180 tisíc uchazečů o práci, avšak jeho vlastní odhad zněl tak, že se ve skutečnosti jedná o 226 tisíc nezaměstnaných.¹⁹ Pokud jde konkrétně o uprchlíky, podle dobových statistik jich téměř 39 tisíc požádalo o práci, přičemž úspěšnost byla zhruba poloviční.²⁰

Tyto celkové okolnosti vnímám jako dostatečné vysvětlení situace, ve které se vláda generála Syrového rozhodla pro nejrychlejší řešení: s využitím zákona o obraně státu, tedy bez projednávání v parlamentu, a formou legislativní normy

na výzbroj a výstroj, technické vybavení a výstavbu opevnění přitom představovaly 4833 milionů korun.

17 S. KOKOŠKA, L. HLAVIENKA A KOL., *Průmyslové dělnictvo*, dok. č. 2, s. 10.

18 Blíže k této problematice viz JAKUB RÁKOSNÍK, *Odvračená tvář mezinárodní prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, Praha 2008, s. 353–357.

19 J. GEBHART, J. KUKLÍK, *Druhá republika*, s. 175.

20 *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918–1945*, Praha 1961, s. 501. K této problematice komplexně, tedy včetně zajišťování materiální podpory, jejího provázání na systém tzv. produktivní péče o nezaměstnané a zajišťování práce v různých odvětvích viz zejm. JÁN BENDA, *Útěky a vyhánění z pobraní českých zemí 1938–1939*, Praha 2013.

o pracovních útvarech, která se začala připravovat již v červenci 1938.²¹ Tak jako již v dřívějších letech, anebo také v přítomnosti, bylo i toto opatření doprovázeno známým argumentem o tom, že je nutné zajistit nezaměstnaným základní materiální existenci a současně je tak vytrhnout „z nucené nečinnosti, která s sebou přináší neblahé následky a vlivy“.²² Samozřejmě, že tímto způsobem mělo být „čeleno nebezpečným hnutím“. Toto konstatování zaznělo již na jednání vlády 9. října 1938 spolu s požadavkem, aby ministr vnitra znemožnil vlivnému komunistickému tisku psát negativně o těchto opatřeních.²³ Bylo by asi poněkud zvláštní, kdyby si Benešem jmenovaná úřednická vláda, ve které post ministra sociální péče zastával na jeho osobní přání známý národní socialista Petr Zenkl, dostatečně neuvědomovala, že sociální otřesy mohou vést k radikalizaci společnosti. Tyto obavy sdílel rovněž Petiční výbor Věrní zůstaneme, jehož vedení jistě nelze obviňovat z náklonnosti k fašistické ideologii. Ve svých návrzích z poloviny října 1938, které byly určeny generálu Syrovému, proto požadoval, aby jeho vláda dala lidem „aspoň základní jistotu, že dostanou práci, aby byl udržen klid“. Mělo se proto navázat na masivní veřejné zakázky z doby obrany republiky, protože „nejnebezpečnější by dnes bylo podnitit sociální neklid“.²⁴

Pokud by Pavel Baloun a Jaromír Mrňka neuvažovali jenom o tom, že šlo současně o preventivní krok, který byl namířen proti nebezpečí komunismu²⁵ (jako by v této době ani nemohly existovat obavy z nárůstu fašistického hnutí po vzoru Itálie nebo Německa), možná by zaznamenali, že mezi tehdejší levicí a pravicí probíhal střet o charakter pracovních táborů. Už 20. října 1938 vyšel v časopise Odborového sdružení československého informativní článek, který za „duševního otce“ českých pracovních útvarů označoval tábory vybudované v USA v rámci

- 21 JAROMÍR TAUCHEN, *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*, Praha 2016, s. 156.
- 22 *Sbírka předpisů vydávaných ku přebudování státu*, s. 47; s odkazem na důvodovou zprávu, která je uložena v archivním fondu Předsednictvo ministerské rady, též J. TAUCHEN, *Práce její právní regulace*, s. 156.
- 23 S. KOKOŠKA, L. HLAVIENKA A KOL., *Průmyslové dělnictvo*, dok. č. 1, s. 9; J. GEBHART, J. KUKLÍK, *Druhá republika*, s. 175.
- 24 *Petiční výbor Věrní zůstaneme v dokumentech 1938–1941*, (ed.) STANISLAV KOKOŠKA, rkp., dok. č. 10, s. 26–29. Přímo k institucím pracovních útvarů se v tomto elaborátu uvádělo následující: „Neklid mezi pracující by vneslo i to, kdyby byly pracovní útvary určeny pouze pro nezaměstnané, jimž by se tím vtisklo odium sociálního vyřazení, kdežto kdyby byly stanoveny pro určité nejmladší ročníky, zvednou morálku i brannost národa a při tom rovněž pomohou čelit nezaměstnanosti.“
- 25 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 203: „Svou úlohu také sehrála snaha podchytit mladé nezaměstnané muže, kteří v důsledku absence pracovního výkonu a s ním související morálky mohli podlehnout svodům komunismu.“

Rooseveltova programu New Deal – Nový úděl. Těmto táborem, konstatoval autor, se někdy předhazuje jejich polovojenský charakter, „avšak neběží naprosto o organizaci militaristickou, nýbrž sociálně ochrannou“.²⁶ Podobné texty, které se spolu s úsilím některých odborových centrál včetně Rudých odborů snažily udělat z pracovních útvarů skutečný nástroj pro řešení nezaměstnanosti, lze najít i v *Přítomnosti* (Milena Jesenská), *Nové svobodě* anebo *Národní práci*.²⁷ Nelze tak vynechat ani postoj komunistického senátora Vítězslava Mikulíčka, který 17. prosince 1938 na dosud svobodné parlamentní platformě mj. řekl: „Co bylo hluku v říjnu a listopadu, že vojáci, kteří přijdou z mobilizace, budou okamžitě zařadění do pracovních táborů! A i ty tak mizerně vypravené – již zde byla o tom řeč – neudržitelné pracovní tábory zaměstnávají podle statistiky z prosince 5556 lidí a vedle nich stojí podle statistiky z 1. prosince 102 000 nezaměstnaných.“²⁸

Z opačné strany politického spektra je možné uvést jako příklad již zmiňovaný *Ideový řád* Mladé národní jednoty. Dosavadní pracovní tábory v něm byly označeny pouze za přechodnou formu k řešení nezaměstnanosti. Naproti tomu nové pracovní tábory měly plnit i ideologickou funkci: „V nich se musí dostat pracovníkům nové národní výchovy, musí jim býti vrácena radost z práce a utuženo v nich vědomí národní pospolitosti a pracovní cti.“²⁹

Dále tuto problematiku podrobněji rozebírat nehodlám, protože Pavel Baloun a Jaromír Mrňka jasně deklarovali, že místo „analytického přístupu případové

26 JAROSLAV KOUDELKA, *Pracovní tábory americké*, Odborové sdružení československé 42/1938, č. 10 (20. 10.), s. 329–331.

27 Blíže viz D. JANÁK, S. KOKOŠKA A KOL., *Průmyslové dělnictvo*, s. 37–41. K postoji komunistických odborů viz usnesení konference Průmyslových svazů odborových (15.–16. 10. 1938), ve kterém se požadovalo, aby činnost pracovních útvarů sloužila pouze veřejnému prospěchu, tj. nebyla zneužívána podnikateli k obohacování. Konference současně přijala výzvu, která byla adresována jak členům Rudých odborů, tak dalším nezaměstnaným dělníkům. Její text na titulní straně otisklo *Rudé právo* z 19. 10. 1938: „Zařazující se do pracovních útvarů, odsuňte všechny předsudky. Vystupte rozhodně proti sabotérům, kteří by zahájení práce bezdůvodně brzdili a oddalovali. Žádejte, aby byla konána práce skutečně potřebná a sloužící veřejnému prospěchu. Konejte tuto práci poctivě, aby přinesla užitek a vytvořila nové hodnoty. [cenzurní zásah v rozsahu necelých tří rádků] Spojení v jeden pracovní celek zasazujte se o to, aby v pracovních táborech nevládla nucená kázeň, ale aby byla nahrazena dobrovolnou disciplínou a solidaritou. Heslem pracovních čet buďte: Vše pro republiku, nic pro spekulanty!“

28 Digitální knihovna Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Senát, stenoprotokoly, 129. schůze, 17. 12. 1938. Mikulíček se opět, dobově charakteristicky, odrazil od Franklina Roosevelta, „chytřejšího měšťáka“, který „vidí dále než na špičku nosu“ a „chce zachránit kapitalistickou společnost“. Jeho kritika proto nemířila na existenci pracovních útvarů, ale na snižování mezd, kterým Beranova vláda bez ohledu na různé formy zvyšování zaměstnanosti chtěla sanovat ekonomické řešení tehdejších hospodářských problémů.

29 *Z druhé republiky*, (edd.) J. RATAJ, A. KLÍMEK, Z. ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, sv. 2, s. 379.

studie“ se vydali cestou „spíše tušených souvislostí“.³⁰ V tomto duchu pak třeba formulují tezi o tom, že zřízením pracovních útvarů „stát získal stálý zdroj levné pracovní síly určené zejména na výstavbu infrastruktury“.³¹ Pokud by autoři vyšli z toho, jak se za velké hospodářské krize řešila nezaměstnanost (anebo i ze současné praxe používání institutu veřejných prací), tak by museli vidět, že pro stát jsou podobná opatření výrazně dražší, než kdyby jednoduše vyplácel podpory v nezaměstnanosti anebo sociální dávky těm, kteří z různých důvodů nebyli pojištěni pro případ ztráty zaměstnání.³² Za hranicí dobové reality se pak podle mého názoru pohybuje tvrzení, že při zřizování pracovních útvarů šlo o prolnutí velkopodnikatelských zájmů s „vojensko-hospodářskou motivací autoritativního režimu“.³³ Jestliže autoři míní svá slova vážně, měli by doložit zejména vojenské plány, které by skrytě, pod pláštíkem masivních investic do veřejných zakázek (resp. v úvodní fázi typických nouzových prací), mohla mít na další vývoj v Evropě rezignující vláda generála Jana Syrového. Vedle řešení nezaměstnanosti se samozřejmě sázelo i na to, že formou státních výdajů dojde k oživení národního hospodářství. Tento plán ale nekritizovala ani tehdejší levice, protože vycházel z ekonomické nutnosti.

A konečně: při zvažování „discipline“ nezaměstnaných je třeba vzít do úvahy vysokou fluktuaci, kterou trpěly pracovní útvary. Ta se projevovala již při povolávání do pracovních táborů, protože řada nezaměstnaných dala raději přednost příležitostně práci, než aby se vracela k životním situacím, které si pamatovala z doby základní vojenské služby. Řečeno slovy již citovaného komunistického senátora Mikulíčka: nařízení o pracovních útvarech mířilo proti nezaměstnaným dělníkům, kteří pobírali podporu v rámci gentského systému, a ti, když pod hrozbou jejího odebrání „měli jít do pracovního tábora, řekli, že raději

30 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 195.

31 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 204.

32 Podle dobově zveřejněných údajů měsíční náklady na jeden pracovní prapor v síle 1000 mužů dosahovaly 480 tisíc korun, přičemž úspora na vyplácení podpor v nezaměstnanosti činila asi 130 tisíc. Viz MEČISLAV BORÁK, *Fenomén tzv. vojenských táborů nucené práce v Československu a jeho mezinárodní souvislosti*, Slezský sborník 98/2000, č. 1–2, s. 81. Obdobně při hodnocení tzv. produktivní péče o nezaměstnané v roce 1931 Jakub Rákosník a Jiří Noha konstatují, že byla relativně drahá, protože ve srovnání se státní stravovací akcí vycházela v nákladech na jednoho nezaměstnaného více než pětinašobně draž. Viz JAKUB RÁKOSNÍK, JIŘÍ NOHA, *Kapitalismus na kolenou. Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*, Praha 2012, s. 142–143.

33 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 204.

zůstanou doma, že budou dobývat pařezy“.³⁴ Díky zvolené organizační formě nouzových prací tak docházelo k umělému snižování nezaměstnanosti. Což si samozřejmě také zaslouží zpětnou kritiku, ale je to poněkud jiná souvislost, než když už Václav Král tendenčně tvrdil, že „do pracovních útvarů byli povolávání především pokrokově smýšlející dělníci“.³⁵

Kritika za názor, že se v létě 1942 plně prosadil rasový přístup k romskému etniku

Myslím, že jsem ve svých textech dostatečně prokázal, že nařízení o zřízení kárných pracovních útvarů z 2. března 1939 nevzniklo samoúčelně, ale v rámci připravované reformy pracovních útvarů. Beranova vláda jistě byla kolektivním orgánem (a v tomto duchu i zaváděla autoritativní režim, který cíleně odbourával základní svobody), avšak současně fungovala na principu resortní příslušnosti. Reformou pracovních útvarů bylo proto pověřeno ministerstvo obrany, které považovalo za důležité nejenom posílit autoritu velitelského sboru pracovních útvarů, ale zároveň také eliminovat praxi nižších složek státní správy. Ty totiž využívaly vojensky organizovaných nouzových prací k tomu, aby se zbavovaly nejenom Romů, ale i dalších osob, které tzv. žily na okraji společnosti.³⁶ Kárné pracovní tábory, které měly rovněž řešit tyto praktiky, tak fakticky navazovaly na vývojovou linii donucovacích pracoven, které fungovaly na československém území již od doby rakousko-uherské monarchie. Po formální stránce se jednalo o realizaci nucených pracovních kolonií, se kterými počítal již zákon č. 102/1929 Sb., ale s tím podstatným rozdílem, že k uvěznění již nebyl nutný výrok soudu.

Otázka romského etnika byla souběžně řešena, opět na základě resortní příslušnosti, v rámci ministerstva vnitra. Tuto linii popsal již Ctibor Nečas, který upozornil na možnou účelovost spouštěcího mechanismu – petici obecního zastupitelstva ve Svatobořicích z 5. února 1939, jež požadovalo radikální postup vůči tzv. cikánům. Jasně konstatoval i to, že hledání řešení se v rámci ministerstva vnitra točilo kolem mnohem staršího sporu o tom, zda další osud tzv. cikánů má být řešen přinucením k integraci (resp. nedobrovolnou asimilací), anebo internací.³⁷

34 Digitální knihovna Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Senát, stenoprotokoly, 129. schůze, 17. 12. 1938.

35 VÁCLAV KRÁL, *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938–1945*, sv. 3, Praha 1959, s. 69.

36 Blíže viz S. KOKOŠKA, *Od řešení nezaměstnanosti k internaci*, s. 18–19.

37 Viz např. CTIBOR NEČAS, *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*, Brno 1994, s. 35.

Zde se už dostávám k druhé výtce Pavla Balouna a Jaromíra Mrňky, kteří kritizují Ctibora Nečase, Jaroslava Valentu a mě za názor, že genocida romského etnika, provedená na základě čistě rasových kritérií, byla vnesena do českého protektorátního prostředí nacistickou okupační mocí. Jejich postup musím bohužel označit za argumentační faul, protože ve své kritice účelově propojují případy internace s principem nacistické vyhlazovací politiky.³⁸ Nejenom v Nečasově případě, ale i z mého textu je totiž jasné,³⁹ že kritizovaný závěr se netýká předchozí historie internačních táborů v Letech a Hodoníně (kárný pracovní tábor, sběrný tábor), ale až poslední vývojové etapy těchto represivních zařízení, která je spojena s pojmem „cikánský tábor“. Je to zřejmé i z odkazů na konkrétní stránky mého článku z roku 2009: Pavel Baloun a Jaromír Mrňka tak nesouhlasí s názorem, že v létě 1942 „se již plně prosadil ryze rasový přístup k romskému obyvatelstvu“,⁴⁰ a nelíbí se jim ani závěr mého textu,⁴¹ ve kterém vysvětluji, proč tzv. cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu je nutné „v důsledku nacistické rasové politiky“ považovat za místa, která jsou spojena se systematickou genocidou Romů v letech druhé světové války: Jejich „hlavním účelem bylo izolovat romské etnikum. Nuceným soustředěním Romů na jednom místě se však současně vytvářely předpoklady pro jejich pozdější úplné vyhlazení. I když genocida Romů... proběhla nakonec mimo území protektorátu, nelze pochybovat o tom, že jak Lety, tak i Hodonín jsou s touto genocidou bezprostředně svázány. Oba cikánské tábory totiž fakticky plnily stejnou úlohu jako terezínské ghetto při tzv. konečném řešení židovské otázky.“⁴²

Pavel Baloun a Jaromír Mrňka ve svém odsudku pravděpodobně opět vycházejí z představy o lineárním vývoji (tzv. kontinuitě), podle níž základní československá právní norma, zákon č. 117/1927, o potulných cikánech, byla již ví-

38 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 194 a 219; např. s. 194: „Tímto způsobem je internace ‚cikánů‘ a genocida Romů a Sintů, ať již explicitně nebo implicitně, propojena s rasismem, resp. rasovou definicí ‚cikánů‘, která měla do českých přijít spolu s nacismem, tj. zvenčí.“

39 STANISLAV KOKOŠKA, *Internační tábory v Letech u Písku*, in: *Nacistická okupace. Sedmdesát let poté*. Sborník textů, (edd.) Jindřich Dejmek, Marek Loužek, Praha 2009, s. 95–103.

40 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 194, pozn. č. 11; odkaz na s. 99 mého textu.

41 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 219, pozn. č. 122; odkaz na s. 103 mého textu.

42 Tento můj text vznikl již v roce 2006 jako expertiza pro Policii ČR v souvislosti s politickou činností tehdy existující Národní strany, která aktivně zpochybňovala, že by se Lety měly stát pietním místem k připomínání tragického osudu Romů v letech 1942 a 1943. K jeho dodatečnému publikování jsem se rozhodl proto, že český veřejný diskurz, eskalovaný tuzemskou politikou, si téma táborů v Letech natolik přisvojil, že se z něho téměř vytratila tehdejší podstata problému: existence vepřina na místě, které je bezprostředně svázáno především s genocidou romského etnika.

ceměně rasistická, protože v podstatě definovala Romy jako odlišné etnikum. Nejspíše proto nacistické předpisy, v nichž se naproti tomu příznačně mluví také o „cikánských míšencích“, nevnímají jako zásadní, „kvalitativní“ změnu, tedy v dnešní dikci tzv. singularitu.⁴³ Nezanedbatelnou motivací jejich diskurzivních praktik však tvoří i snaha napodobovat angažovaný přístup Paula Polanského, který setřel rozdíly mezi etapovitým vývojem internačních táborů v Letech, aby mohl radikálně tvrdit, že se po celou dobu jejich existence jednalo o český koncentrační tábor. Tento parametr obou autorů je zřetelně zformulován při kritice Markuse Papeho, o kterém autoři píšou, že „sice v celé kauze zastával pozici bližší Paulu Polanskému“, ale byl to současně on, kdo přisoudil „rozhodující roli v celém příběhu tábora v Letech“ jeho veliteli Josefu Janovskému. Čímž pak údajně přispěl k „posilování dominantního národně historického narativu“, ve kterém prý Janovský funguje jako obětní beránek („exkulpační nástroj“) snímající z české protektorátní správy hřích spolupráce při genocidě Romů a Sintů.⁴⁴

Vedle tzv. principiální kritiky jiných autorů se Pavel Baloun a Jaromír Mrňka dopouštějí dalšího známého prohrěšku podobně angažovaných historických přístupů: zamlčování nepohodlných faktů. Musím to bohužel takto příkře napsat, protože ve svém textu uvádějí, že protektorátní vláda vyjednávala s úřadem říšského protektora o zřízení kárných pracovních táborů jenom na jaře 1939, a to pouze o tom, aby dozorčí personál podléhající ministerstvu vnitra mohl disponovat palnými zbraněmi.⁴⁵ Přitom v mém textu, který kritizují, jsem jasně doložil, s jakými problémy se v důsledku protektorátních „státotvorných“ poměrů potýkalo zřizování kárných pracovních táborů. Protektorátní vláda je chtěla v důsledku své represivní politiky ustavit co nejdříve, takže již v září 1939

43 Přesně takto vyznívá kritika C. Nečase za následující větu: „Publicistika někdy toto nařízení (míněno vládní nařízení z 2. března 1939 o kárných pracovních táborech, pozn. aut.) přisuzuje legislativě předmnichovské republiky a vidí v něm přípravu na příští brutální řešení romské otázky. Tím dochází nejenom k časovému posunu, ale i k nesprávné interpretaci této právní normy.“ Viz P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 194. Ke konzistenci názorů C. Nečase, která je v souvislosti se vznikem kauzy Lety rovněž relativizována, srov. např. tento jasný postoj z roku 1980 (CTIBOR NEČAS, *Nad osudem českých a slovenských Cikánů*, Universitas. Revue Univerzity J. E. Purkyně v Brně 13/1980, č. 2, s. 24: „Celkově lze první opatření proti Cikánům v protektorátu charakterizovat jako pokračování proticikánské politiky z období buržoazního Československa. Nezastřená rasová perzekuce cikánské populace nastala teprve po začlenění protektorátních úřadů do aparátu okupantů. Počátek tohoto obratu je třeba hledat ve vládním nařízení o preventivním potírání zločinnosti z 9. března 1942, které zcela odpovídalo obdobnému říšskému vzoru z 14. prosince 1937.“

44 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 194–195.

45 Tamtéž, s. 210; s chybným závěrem, že „provedení vládního nařízení a skutečné vytvoření kárných pracovních táborů zůstalo plně v rukou českých protektorátních úředníků“.

bylo rozhodnuto o tom, že jeden tento tábor vznikne v Letech. Hned vzápětí začaly stavební úpravy „Domova“ již zrušeného pracovního praporu, ale ke zprovoznění kárného pracovního tábora došlo až počátkem srpna následujícího roku. Důvodem byl postoj úřadu říšského protektora, který, jak blíže vysvětlují, teprve v květnu 1940 odsouhlasil služební předpis pro kárné pracovní tábory a posléze, po několika dalších měsících, schválil jejich otevření.⁴⁶ Mimochodem, o nutnosti souhlasu Konstantina von Neuratha při zřizování těchto táborů psal již v roce 1997 Markus Pape, který tento nezbytný krok, jenž vyplýval z podřízeného postavení protektorátní vlády, datuje k 27. červenci 1940.⁴⁷

Nemůže být pochyb o tom, že se protektorátní vláda kvůli zdržovací taktice úřadu říšského protektora dostala do překerní situace. Národní souručenství již v červnu 1939 požadovalo zřízení kárných pracovních táborů, protektorátní vláda podnikala od léta konkrétní přípravy a nižší složky české autonomní správy se vznikem této nové formy represivního zařízení již napevno počítaly. Nejenom z výzkumu Pavla Balouna, potažmo Jaromíra Mrňky, je přitom zřejmé, že tento tlak, operující „zločiny tuláků, cikánů a jiných zpustlých individuí“, vycházel vedle pražského policejního ředitelství, které chtělo tímto způsobem řešit problém žebroty v hlavním městě, ze zemědělské komise Národního souručenství.⁴⁸ Jestliže se tedy debaty na ministerstvu vnitra točily kolem toho, zda jít cestou „internačních fantazií“ (termín autorů), nebo zvolit násilnou integraci, tak potom kvůli politice říšského protektora zbývala jediná možnost rychlého řešení: protektorátní ministerstvo vnitra svým známým výnosem z 30. listopadu 1939 nařizovalo všem tzv. cikánům, aby se pod hrozbou umístění do zatím neexistujícího kárného pracovního tábora do konce ledna 1940 usadili a zanechali kočování. Pavel Baloun a Jaromír Mrňka se však rozhodli uvažovat jinak, tedy bez zohlednění přímých nebo i nepřímých ingerencí úřadu říšského protektora. Podle jejich názoru protektorátní vláda ustoupila od internačního řešení dost možná z praktických důvodů: „Významnou a dosud dostatečně nez důrazňovanou motivací přitom mohla být snaha vypořádat se s trvalým nedostatkem pracovních sil v zemědělství.“⁴⁹

Nedostatek pracovníků v zemědělství byl samozřejmě všeobecně znám, protože bezprostředně souvisel se špatnou materiální situací zemědělského dělnictva.

46 Blíže viz S. KOKOŠKA, *Od řešení nezaměstnanosti k internaci*, s. 20.

47 MARKUS PAPE, *A nikdo vám nebude věřit: dokument o koncentračním táboře Lety u Písku*, Praha 1997, s. 34.

48 Viz např. *Před plenární schůzí Výboru Národního souručenství*, Národní listy 79/1939, č. 166 (18. 6.), s. 1.

49 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 211.

Krizový stav tak nastal již před začátkem žňové sezony v létě 1939. Jednak proto, že se vzhledem k novým „státoprávním“ poměrům nepodařilo zajistit dostatečně velký kontingent zemědělského dělnictva ze Slovenska a Podkarpatské Rusi, a také kvůli intenzivnímu náboru na práci v Říši, který byl zahájen krátce po okupaci českých zemí. Ani v této situaci však zemědělská komise Národního souručenství nepřišla s návrhem, aby se tento deficit řešil násilným usazením kočovníků. Požadovala pouze realizaci již přijatých legislativních opatření, tedy § 12 zákona č. 117/1927 Sb., o odnímání a umísťování dětí mladších 18 let v tzv. vychovatelnách („aby se už v počátcích znemožnilo tvoření nových kočovných tlup“) a zřízení kárných pracovních táborů („káranců bylo by možno použití při stavbách silničních, železničních i vodohospodářských“).⁵⁰ Ohrožení sklizňové sezony se tak týkalo pouze vládní nařízení č. 177/1939 Sb., o příkazování osob k zemědělským pracím. Ty se pak měly rekrutovat, jak se uvádí hned v prvním paragrafu, z běžně dostupného rezervoáru pracovních sil: příslušníků pracovních útvarů, osob zaměstnaných při veřejných investičních a jiných tzv. produktivních pracích, uchazečů o práci, lidí pobírajících různé podpory nebo penze a také demobilizovaných vojáků, kteří buď ještě nezískali práci, anebo nejsou v novém zaměstnání nepostradatelní.⁵¹

Vzhledem k tomu, že toto vládní nařízení platilo dočasně pro zemědělskou sezonu 1939, nelze zcela vyloučit, že se současně hledaly zdroje nových zemědělských sil. Dosud známé návrhy však mířily především na celkové pozvednutí profese zemědělských dělníků, ať už se jednalo o mzdové požadavky, anebo katastrofální otázku jejich běžného bydlení. V případě motivace, se kterou operují Pavel Baloun a Jaromír Mrňka, tedy využití nucené integrace romského etnika, je však problém v tom, že dosud známá nařízení pouze obecně konstatují, že ti, „kteří jsou ochotni trvale se usadit“, mají dostat „pomoc zejména opatřením přístřeší, práce atd.“. S tímto krokem související zprávy státních složek o „trvalém usazení Cikánů“ určitě nelze interpretovat tak, jak píšou autoři, že Romové „následně tvořili převážně levnou pracovní sílu v zemědělství“.⁵² Podle pramených studií zaměstnávání Romů kopírovalo v daných regionech možnosti získání práce, takže zdaleka ne všichni skončili v tomto sektoru. Někteří se věnovali tradičním řemeslům, jiní pracovali v lomech, na stavbách silnic, likvidaci polomů,

50 *Před plenární schůzí Výboru Národního souručenství*, Národní listy 79/1939, č. 166 (18. 6.), s.1.

51 Blíže viz BARBORA ŠTOLLEOVÁ, *Pod kuratelou Německé říše. Zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2014, s. 156–161; D. JANÁK, S. KOKOŠKA, *Průmyslové dělnictvo*, s. 110–113; J. TAUCHEN, *Práce a její právní regulace*, s. 83–87. Prakticky stejný výčet osob obsahovalo nové vládní nařízení č. 173/ 1940 Sb., o příkazování pracovních sil k zemědělským pracím.

52 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 211, pozn. č. 93.

anebo třeba při regulaci vodních toků; fakticky tak všude tam, kde mohli získat regulérní práci. Zajištění jakékoli materiální existence bylo evidentně vnímáno jako základní podmínka úspěšného usazení. A konečně, pokud by existovala na centrální úrovni předpokládaná významná snaha na řešení nedostatku pracovních sil v zemědělství, jistě by se promítla do korespondence s podřízenými úřady o usazování tzv. cikánů.⁵³ Jenže konkrétně Zemský úřad v Praze nechával prakticky bez povšimnutí hlášení o tom, že sice došlo k ukončení kočování, ale pro nové usedlíky se nepodařilo získat práci ani v zemědělském sektoru, protože k nim zkrátka čeští sedláci nemají důvěru.⁵⁴

Praxi kárných pracovních táborů pak autoři popisují pouze z hlediska pronásledování romského etnika. Za klíčové považují vysvětlit, proč jich bylo v těchto nových represivních zařízeních výrazně méně⁵⁵ oproti dalším lidem z okraje

- 53 Například analogicky k řešení zaměstnanosti sezonních zemědělských dělníků. Před začátkem sklizňové sezony 1940 vydal Okresní úřad v Českých Budějovicích nařízení obcím a jiným veřejným stavebníkům, aby při realizaci nouzových prací brali ohled na roční období a jejich význam pro zemědělství: „Práce méně významné musí veřejní stavebníci po přechodnou dobu omezit nebo i dočasně zastavití..., až do doby skončení zemědělských prací, kdy opět dochází v zemědělství k propouštění dělnictva.“ Viz Úřední list pro politický okres České Budějovice 2/1940, č. 6 (11. 5.), s. 64.
- 54 Národní archiv (NA), f. Zemský úřad v Praze – Policejní a bezpečnostní záležitosti, k. 854, hlášení o usazování tzv. cikánů. Na jiném místě pak autoři tvrdí, že „důsledkem snahy vyřešit nedostatek pracovních sil v zemědělství bylo rozptýlení ‚cikánů‘ do řady lokalit, protože na rozdíl od potřeb průmyslu nebyla v zemědělství účelná koncentrace levné pracovní síly ve velkých táborech“ (P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 215). Z dochovaných spisů je však zřejmé, že hlavním cílem tohoto rozsídlování byla snaha rovnoměrněji přenést zátěž při usazování tzv. cikánů na jednotlivé obce a současně tak usnadnit jejich nucenou integraci. Proto hned od počátku této akce centrální úřady odmítaly postupovat podle domovské příslušnosti, i když v řadě případů by to bylo možné.
- 55 Za „velice významný fakt“ označují zjištění C. Nečase o tom, že počty „cikánů“ byly v kárných pracovních táborech záměrně regulovány (P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 214). Jde však o celkové nepochopení tehdejší situace: Ze strany nižších složek státní správy existovala mnohem větší poptávka po postihu různých osob v kárných pracovních táborech, než jaká byla jejich dostupná kapacita. Celkem bylo podchyceno 3849 osob, pro které se v první fázi, v létě 1940, plánovalo zřízení pěti kárných pracovních táborů. Po Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu se však ve stávajících ekonomických a politických podmínkách již další kárný pracovní tábor zřídit nepodařilo. Nejblíže otevření byl tábor v Sepekově u Milevska, ale protože úřad říšského protektora v červnu 1941 zrušil plánovanou výstavbu silnice Moravská Ostrava–Plzeň, na které měli tzv. káránci pracovat, k jeho zřízení nedošlo. Po celou dobu existence kárných pracovních táborů tak byla protektorátní správa nucena přísně regulovat početní stavy dvou jediných táborů, a to i s ohledem na právě probíhající roční období, protože v zimě nebylo možné používat nejspodnější lůžka v mobilních ubytovacích jednotkách. V případě tábora v Letech tato regulace probíhala tím způsobem, že Zemský úřad v Praze stanovoval podřízeným

společnosti, kteří se v podání Balouna a Mrňky stávají vlastně neviditelnými. Platí to zejména o lidech provozujících žebrotu, která je v jejich studii vztážena jako policejní definiční znak prakticky pouze k romskému etniku. Ze zorného pole tak zcela zmizela tzv. řemeslná žebrota ve městech, byť se v této době stala cílem policejních razíř. Jde např. o Prahu, kde se tento sociální problém nakonec plánovalo vyřešit zřícením nového kárného pracovního tábora v Běchovicích.⁵⁶ S obdobnou mírou „exkluzivity“ je pak vylíceno fungování sběrných táborů. Kritéria „asociálů“ z převzaté nacistické normy jsou označena za vágní,⁵⁷ ačkoli Josef Janovský, ředitel tábora v Letech, dokázal díky dlouhodobé kriminalizaci tzv. společenského dna přesně spočítat, kolik mu v roce 1941 přibýlo v různých trestních kategoriích káránců: 148 tuláků a žebráků, 81 řemeslných zlodějů, 53 zločinců z povolání, 46 hazardních hráčů, 43 notorických alkoholiků, 33 podvodníků, 20 potulných řemeslníků a 19 práce se štítících osob.⁵⁸

Aby mi bylo správně rozuměno: nesnažím se dokázat, že se od začátku do konce jedná o špatnou studii. První část, zhruba do roku 1939 a s výjimkou pracovních útvarů, vychází ze systematického studia pramenů, a je tudíž kvalitní. Umožňuje nahlédnout do mentality československých bezpečnostních složek i správního aparátu a jasně dokumentuje, jak stereotypizace tzv. cikánů fakticky až na úroveň rasových předsudků vedla ke stále intenzivnějšímu pronásledování romského etnika. V druhé části textu se však autoři uchylují k vytváření rychlých hypotéz, zjednodušených tezí a unáhlených soudů. Tyto nedostatky vlastního empirického výzkumu pak prezentují jako angažovaný odpor proti „dominantnímu národně historickému narativu“. Navíc ve své kritice postupují selektivně, což je zřejmé z toho, jak nedůsledně, výběrově odmítají podle nich nesprávný

úřadům pouze počet přidělených míst spolu s datem, kdy mělo dojít k jejich využití. Samotný výběr v jednotkách osob pak závisel na těchto úřadech; výjimku představovala Praha, která byla v počtu přidělovaných míst výrazně preferována, aby se mohla tzv. vypořádat s žebrotou. Celý systém tak byl vzhledem k nízké kapacitě pracovních táborů nejenom nepružný (a proto i kritizován nižšími složkami státní správy), ale současně tak nechtěně umožňoval různé osobní strategie, jak se nakonec vyhnout umístění do kárného pracovního tábora. Blíže viz Digitální archiv SOA v Třeboni, f. Cikánský tábor Lety, sign. 3.A.1, korespondence k povolávání osob do kárného pracovního tábora, <https://digi.ceskearchivy.cz/348795/1> (náhled 12. 11. 2021).

56 Blíže viz S. KOKOŠKA, *Od řešení nezaměstnanosti k internaci*, s. 22–23.

57 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 217.

58 NA, f. Generální velitel protektorátní uniformované policie, Dodatky, k. 89, hlášení J. Janovského ze 4. 1. 1942.

názor, že genocida romského etnika byla propojena s nacistickou rasovou teorií, a byla tudíž do protektorátu vnesena zvenčí.⁵⁹

Například podle Jany Horváthové „je jisté, že i bez předchozí horlivosti některých českých občanů by se stejně v protektorátu postupně uplatnila všechna protiromská opatření, jaká se již realizovala v Říši“.⁶⁰ Petr Lhotka ve své srovnávací studii uvádí, že prvním opatřením, které zahajovalo „nacistické řešení tzv. cikánské otázky“, se stalo vládní nařízení č. 89/1942 Sb., o preventivním potírání zločinnosti, které bylo přijato z příkazu K. H. Franka.⁶¹ Rovněž Michal Schuster a Aletta Beck konstatují, že pronásledování Romů a Sintů probíhalo ve dvou fázích: zpočátku se využívalo praxe první Československé republiky, a potom, samozřejmě za asistence protektorátních úřadů, „od poloviny roku 1942 se v pro-

59 Viz citace jejich postoje v pozn. č. 38. Selektivní přístup prokázal J. Mrňka již v článku *Popíráni holokaustu bez trestu* (spoluautor Ondřej Matějka), jenž vyšel 1. prosince 2018 v *Lidových novinách* a na který se spolu s P. Balounem ve své studii odvolávají. Meritem publikované úvahy je tvrzení, že „úzkostlivým rozlišováním mezi jednotlivými tábory (v Letech, pozn. aut.) bychom přistoupili na logiku nacistického systému“. Kritika mířila proti několika kolegům, kteří v médiích reagovali na tehdejší výroky Tomia Okamury a Miloslava Roznera. Podle autorů však v této poslední kauze „mnozí odborní historici“ zalostně selhali, protože jsou „zvyklí řešit detaily místo celku“. Stejným způsobem přitom postupuje rovněž Muzeum romské kultury, které na svých internetových stránkách pro veřejnost jasně rozlišuje mezi kárným pracovním táborem (vytvořeným ještě na základě česko-slovenské, resp. české protektorátní legislativy), sběrným táborem a tzv. cikánským táborem, aniž by si za to vysloužilo podobně radikální kritiku; viz např. <https://www.rommuz.cz/cs/lety-u-pisku/historie/> (náhled 12. 11. 2021).

60 JANA HORVÁTHOVÁ, *Kapitoly z dějin Romů*, Praha 2002, s. 45.

61 PETR LHOTKA, *Pojem „Cikána“ v právních normách od začátku 20. století do roku 1945*, Historica 16/2009, s. 229–245, zde s. 238–239. Podle P. Balouna a J. Mrňky však k přijetí tohoto vládního nařízení došlo takto: V listopadu 1941 protektorátní ministerstvo vnitra požádalo úřad říšského protektora o souhlas s oběžníkem zakazujícím cikánům opouštět za tmy „své ubytování“ (14. 11. 1941). Ten ale „namísto pouhého souhlasu odkázal ministerstvo vnitra na říšský výnos ze 14. 12. 1937, který odpovídal nacistické představě o podobě preventivních policejních nařízeních“. (P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 215). Ve skutečnosti se však jednalo o to, že 11. listopadu 1941 byla vydána novela nařízení říšského protektora o potírání zločinů předcházením jim policií v Protektorátu Böhmen und Mähren z 20. září 1940. Tato právní úprava se však až na výjimky vztahovala pouze na osoby německé státní příslušnosti. K. H. Frank proto ve stejný den zaslal úřadujícímu místopředsedovi protektorátní vlády dopis, ve kterém upozorňoval, že rozdílná právní úprava je neudržitelná, ztěžuje práci německé kriminální policie a české předpisy jsou navíc buď zastaralé, nebo příliš liberální. Požadoval proto, aby protektorátní vláda zavedla preventivní boj proti kriminalitě, a to v zájmu sjednocení postupu podle říšskoněmeckých předpisů, které připojil v příloze. Viz NA, f. Ministerstvo vnitra – nová registratura (MV-NR), k. 296, sign. A 1323. K této problematice viz též PAVLA PLACHÁ, „Černé a „zelené“ trojúhelníky. Perzekuce a recepce skupiny sociálních a kriminálních vězňů na příkladu žen deportovaných z českého území do Ravensbrücku, Securitas Imperii 32/2018, č. 1, s. 44–45.

tektorátu uskutečňovalo pronásledování cíleně zaměřené na Romy a Sinty, které probíhalo jedině na základě ‚rasy‘ bez ohledu na další okolnosti“.⁶²

V případě této studie, která je datována červencem 2020, by Pavel Baloun a Jaromír Mrňka měli alespoň dodatečně zvednout varovný prst. Podstatně jiným způsobem totiž interpretuje provádění nového soupisu romského etnika, které bylo nařízeno v létě 1942 v souvislosti se zřízením tzv. cikánských táborů. Důvod zcela jasně spočíval v tom, že dosavadní evidence, prováděná na základě československé legislativy, byla pro rasovou vyhlazovací politiku nevyhovující. Proto bylo tehdy nově rovněž využito říšskoněmeckých formulářů včetně zjišťování rodinného původu až do třetí generace. Pavel Baloun a Jaromír Mrňka o tomto novém soupisu naopak soudí, že „vymezení cílové skupiny“ neznamenalo „radikální přelom spočívající v tom, že by se najednou začala uplatňovat čistě rasová, a tím pádem ryze nacistická a do českého prostředí zvenčí vnesená kritéria pro perzekuci Romů a Sintů“.⁶³ Odvolávají se na to, že se některým Romům již při vytváření nového soupisu podařilo různými cestami vyhnout předurčenému tragickému osudu. Údajně to bylo způsobeno tím, že hlavní odpovědnost za pořízování soupisu měli představitelé místní samosprávy a četníci, kteří, „protože byla kritéria stále ještě značně rozvolněná“, se tak rozhodovali ze zvyku.⁶⁴ Naproti tomu Michal Schuster a Aletta Beck dokládají, že soupisu předcházela instruktáž Kriminální ústředny v Praze pro všechny velitele kriminálních oddělení policie, četnických stanic a sběrných táborů, na které byly vydány konkrétní pokyny k vyplňování formulářů: „Rozhodnutí, zda se jedná o ‚cikána‘ nebo ‚cikánského míšence‘ bylo v první instanci ponecháno na jednotlivých policejních úřadech provádějících soupis. Jejich rozhodnutí však byla předběžná. O ‚rasové příslušnosti‘ a tím i osudech jednotlivců pak definitivně rozhodovala Kriminální ústředna v Praze. Tento proces probíhal postupně a trval několik měsíců.“⁶⁵

Závěr

V neutrálním, korektním módu (tedy v mém případě bez pamětnického vzpomínání na situační pozici nezávislého dějepisce před rokem 1989 a tehdejší

62 MICHAL SCHUSTER, ALETTA BECK, *Pronásledování Romů a Sintů v Protektorátu Čechy a Morava*, Institut Tereziánské iniciativy; text studie je dostupný na portálu holocaust.cz: <https://c.holocaust.cz/files/old/pdfs/PronasledovaniRomuaSintuvProtektoratuCechyaMoravaMichalSchuster.pdf> (náhled 12. 11. 2021).

63 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 219.

64 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 219.

65 M. SCHUSTER, A. BECK, *Pronásledování Romů a Sintů*, s. 6–9.

uplatňování progresivních ideologických kánonů) lze studii Pavla Balouna a Jaromíra Mrňky označit za historické vyprávění s politickou zápletkou v přítomnosti.⁶⁶ Autoři tvrdí, že důraz na „objektivitu a nezávislost vědeckého poznání“ je nepřijatelnou instrumentalizací historie, která už v době sporu o vepřín v Letech negativně posloužila (a nadále prý slouží, jak má dokládat také můj údajně „výroční“ článek v časopise *Paměť a dějiny*) „k potvrzení odlišnosti přístupu české, resp. druhorepublikové a protektorátní reprezentace k perzekuci Romů a Sintů od nacistické vyhlazovací politiky“.⁶⁷ Evidentně tak nevnímají, že právě umělá snaha klást rovnítko mezi kárné pracovní tábory z roku 1939 a tzv. cikánské tábory z roku 1942 se stala v českém veřejném prostoru zdrojem výroků, které vedly nejenom ke zpochybňování utrpení romského etnika v letech druhé světové války, ale v konečném důsledku také nacistické vyhlazovací politiky.⁶⁸ V prvním případě šlo o internaci širokého spektra lidí, jejichž vymezení se odvíjelo již od zákona č. 108/1873 ř. z., o nařízeních podle policejního trestního práva proti zahalečům a tulákům, a zákona č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech. V druhém případě se jednoznačně jednalo, i bez participace podřízené protektorátní správy, o nástroj nacistické rasové politiky a z ní vyplývající genocidy. Pavel Baloun a Jaromír Mrňka se tento zásadní rozdíl pokusili oslabit tvrzením, že ani implementace říšského nařízení o potírání tzv. cikánského zlořádu do protektorátního prostředí, ke které došlo v létě 1942, nepředstavovala „radikální přelom spočívající v tom, že by se najednou začala uplatňovat čistě rasová, a tím pádem ryze nacistická a do českého prostředí zvenčí vnesená kritéria pro perzekuci Romů a Sintů“.⁶⁹ Tento jejich závěr je přitom v rozporu i se studii některých mladších historiků, jimž v závěrečné poznámce děkují za cenné připomínky.

Oba autoři současně kritizují historické práce, jejichž výsledky podle jejich názoru vedou k posilování „národního narativu“. Na místě je proto otázka, zda si tak sami nevytvořili autocenzurní blok, který jim ztěžuje nezaujaté studium zvolené problematiky. Jedná se např. o výzkum instituce kárných pracovních táborů:

66 K použité terminologii blíže viz PAUL VEYNE, *Jak se píšou dějiny*, Červený Kostelec 1996.

67 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 193.

68 Již dříve se jednalo o důležitou zápletku, která zkomplikovala odstraňování vepřína v Letech téměř až na úroveň nekonečného příběhu. K tomu viz např. MILAN HORÁČEK, *Vepřín musí zmizet. Tři potíže s debatou o bývalém koncentráku pro Romy*, Respekt 16/2005, č. 20, s. 3. Autor, jemuž určitě nelze upřít vzhled do tehdejší situace, jasně definoval tři hlavní důvody, proč se v době vydání článku nepodařilo vepřín zbourat: nedostatečná povědomost o romském holocaustu v letech druhé světové války až na úroveň jeho vymazání z kolektivní paměti, snaha vidět v českém podílu na vyhlazování romského etnika něco víc než kolaboraci s nacistickým režimem nebo konformismus a neochota aktuální české politiky řešit společenskou izolaci Romů.

69 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 219.

autoři správně dokládají, že již v létě 1939 existovala ze strany okresních úřadů a četnictva silná popptávka po jejich zřízení, která pak ještě zesílila po vydání nařízení o povinném usazení potulných cikánů. Přestože tak existovalo viditelné napětí mezi různými úrovněmi protektorátní státní správy, autoři tento problém obcházejí bez potřebného vysvětlení pouhým konstatováním, že kárné pracovní tábory byly v protektorátu vytvořeny až v létě 1940. Těžko pochopitelné je samozřejmě i to, jak dokázali v archivní složce věnované přípravě vládního nařízení č. 89/1942 Sb., o preventivním potírání zločinnosti, přehlédnout klíčový dokument – třístránkový dopis K. H. Franka z 11. listopadu 1941 spolu s připojenými přílohami, v němž po protektorátní vládě požadoval zavedení principů nacistické kriminální policie. Do kategorie „deziderat“ patří v neposlední řadě i porada o řešení židovské otázky v protektorátu, která se konala 10. října 1941 pod Heydrichovým vedením. V jejím průběhu totiž zaznělo, že vedle Židů by mohli být „evakuováni“ také „cikáni“, a to do Rigy, kde by pro ně byl zřízen tábor po vzoru Sachsenhausenu.⁷⁰ K tomu nakonec sice nedošlo, protože se uskutečnil pouze „odsun“ rakouských Romů do Lodže, ale zápis z této porady jasně ukazuje, že rovněž otázka finálního osudu romského etnika se řešila v celožidovském měřítku, tedy včetně území protektorátu.⁷¹

V závěru studie se Pavel Baloun a Jaromír Mrňka dovolávají práva „připustění možnosti podobného výkladu, který se výrazně odlišuje od pojetí dosavadní české historiografie“.⁷² Toto právo jim samozřejmě nikdo neupíral již v době, kdy první verzi svého textu odevzdali do redakce časopisu *Paměť a dějiny*. Moje tehdejší připomínky k jejich původně jedenáctistránkovému rukopisu, s požadavkem na přepracování, se ve formální rovině týkaly především toho, jakým

70 C. NEČAS, *Českoslovenští Romové*, s. 47. Možnost vysídlení romského etnika z říšského území se přitom zvažovala již v říjnu 1939, kdy se připravovala první deportace Židů z Katovic, Moravské Ostravy a Vídně do tzv. přeškolovacího tábora, jenž pak byl zřízen na dobytém polském území v Nisku nad Sanem. Viz MICHAEL ZIMMERMANN, *Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“*, Hamburg 1996, s. 167–169.

71 Autoři se na s. 215–216 zmiňují pouze o „prvním zásahu nacistické okupační moci do otázky kárných pracovních táborů a policejního dohledu nad „cikány“, ke kterému došlo až na sklonku roku 1941“. Míni tím přípravu implementace nacistických předpisů o preventivním potírání zločinnosti do protektorátní legislativy. Konkrétně se odvolávají na záznam JUDr. Karla Myšáka z ministerstva vnitra o rozhovoru s kriminálním radou Augustem Lysem z Kriminalpolizeileitstelle, který se uskutečnil 27. listopadu 1941. V průběhu jednání o zásadách preventivního boje proti zločinnosti totiž A. Lyss podle dochovaného dokumentu „rovněž upozornil také na potřebu řešiti otázku cikánskou a potírání opilosti na ulicích“. Viz NA, f. MV-NR, k. 296, sign. A 1323.

72 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 221.

způsobem autoři prezentovali svá tvrzení.⁷³ Je jistě právem obou autorů, aby v přepracovaném textu pro jiný odborný časopis nakonec reagovali ještě vyhrčenější polemickou kritikou, ale je omylem si myslet, že právě tímto způsobem tak přispějí k vyváženějšímu výzkumu jakékoliv odborné problematiky. Nikoli bez důvodu totiž Michel Foucault označil polemiku za parazitní formu diskuse, protože pozice obou stran v ní nejsou rovnocenné: Cílem polemika totiž není „co nejvíce se přiblížit spletité pravdě, nýbrž zasadit se o vítězství spravedlivé věci, kterou zastával od počátku. Polemik se opírá o legitimitu, z níž je jeho protivník už podle definice vyloučen.“⁷⁴

Není současně těžké si domyslet, že hlavním cílem obou autorů je změna paradigmatu dosavadního výkladu romských dějin, které svým mnohaletým a cíleným výzkumem vytvořil Ctibor Nečas. A v tom je také hlavní kámen úrazu, protože tam, kde se doma i v zahraničí všeobecně uznávaný historik opíral o systematické archivní studium, nabízejí Pavel Baloun a Jaromír Mrňka, řečeno jejich vlastními slovy, pouze „tušení souvislostí“. Tímto způsobem je sice možné definovat novou výzkumnou hypotézu, ale pouhé konstatování, že něco mohlo být třeba i jinak, ke změně paradigmatu nestačí. Což ale současně neznamená, že závěry Ctibora Nečase představují nedotknutelnou badatelskou podstatu, na níž by se nemohlo nic měnit. Z pohledu mých znalostí jde především o silně etnocentrický pohled na historii kárných pracovních a sběrných táborů, jakož i následných transportů tzv. asociálů do nacistických koncentračních táborů.

V čase, kdy Ctibor Nečas vytvářel první fundované práce o dějinách Romů v českých zemích, byl tento přístup pochopitelný. V dnešní době však stejné tematické vymezení znamená nevidět širokou sociální dimenzi represivní nebo i vyhlazovací politiky autoritativních a tzv. totalitních režimů. „Za největší slabinu celého článku,“ konstatoval jsem již k prvotnímu textu autorů, „považuji

73 „Nevadí mí polemický charakter textu, ale především jeho vágnost, přílišná neadresnost a současně i to, že u autorů, se kterými nesouhlasí, automaticky předpokládají zlé úmysly. Například v závěru článku, bez odkazu na jakoukoli konkrétní práci, pouze obecně konstatují, že v rámci ‚českého národního příběhu‘ kritika českého velitele tzv. cikánského tábora v Letech je využívána jako nástroj vyvinění se, když je na něj přenášena zodpovědnost za skutečnou podobu tábora. Přitom meritum sporu se točí kolem toho, do jaké míry se po uskutečnění tzv. Heydrichovy správné reformy dá vůbec ještě hovořit o autonomii protektorátních úřadů, anebo zda česká protektorátní správa byla už definitivně převodovým kolem, jehož prostřednictvím se v protektorátu uplatňovaly principy nacistické okupační politiky.“ Archiv autora, Přípomínky k textu Pavla Balouna a Jaromíra Mrňky pro časopis *Paměť a dějiny*. K tomu, jak se autoři s touto připomínkou nakonec vyrovnali, viz již zmíněná kritika knihy Markuse Papeho (P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 194–195).

74 MICHEL FOUCAULT, *Myslení vnějšku*, Praha 2003, s. 252–255.

snahu nahlížet na vznik kárných pracovních táborů a sběrných táborů především prizmatem anticikánské politiky. Z tematického záběru se tak v podstatné míře vytrácejí lidé, kteří žili na okraji společnosti.⁷⁵ Konkrétně jsem zmiňoval především žebračky, proti nimž se v letech 1939–1941 rovněž vedlo systematické tažení. Otázka tzv. očisty Prahy od žebroty mimochodem představovala již v červnu 1939 jeden z klíčových argumentů na rychlé zřízení kárných pracovních táborů. Dosavadní etnocentrický výklad se však Pavel Baloun a Jaromír Mrňka rozhodli zachovat, jak o tom svědčí jejich závěrečný požadavek, aby výzkum „proticikánských opatření při genocidě Romů a Sintů“ sestoupil až na úroveň tehdejších okresů.⁷⁶ Nechci samozřejmě brzdit jejich archivní elán, ale představa, že právě z písemností okresních úřadů při jejich rozdílné dochovanosti (a současně při množství známých dílčích relací ve fondech ústředních úřadů, v nichž vyžadované zprávy nižších správních složek byly odrazem důrazu na význam té či one problematiky), mi spíše připomíná již v českém moderním dějepisectví pověstnou snahu po hledání svatého grálu, který by měl být ukryt v záplavě dobového spisového materiálu. Jenom proto doufám, že oba autoři toto nové badatelské zaměření nevnímají jako zadání pro jiné historiky, takže v dohledné době budeme moci být seznámeni s výsledky jejich vlastních, a hlavně nových empirických výzkumů.⁷⁷

75 Archiv autora, Připomínky k textu Pavla Balouna a Jaromíra Mrňky pro časopis *Pamět a dějiny*.

76 P. BALOUN, J. MRŇKA, *Tábory pro darebáky*, s. 221.

77 Pavel Baloun spolu s Alettou Beck již 7. února 2018 zveřejnili na stránkách internetového časopisu *A2larm* hypotézu, že tzv. cikánské tábory v protektorátu nemusely vzniknout tlakem „shora“, ale klidně i na základě požadavků místních obyvatel, jak se to údajně stalo v případě burgenlandského cikánského tábora v Lackenbachu. Tento problém označili i po více než sedmdesáti letech za nedostatečně prozkoumanou otázku, takže je snad na místě se zeptat, jak daleko v případě ověřování této hypotézy pokročil jejich výzkum. Viz <https://a2larm.cz/2018/02/auschwitz-nebyl-koncentracni-tabor/> (náhled 12. 11. 2021).